

Agnieszka Szatkowska

Wykonywanie kary pobawienia wolności wobec kobiet w Polsce w świetle aktualnego stanu prawnego oraz praktyki

Execution of a sentence of imprisonment to women in Polish penal system: legal status and practice

Women in prison have been a relatively insignificant subset of male research population. Most current and past research on prisoners has been directed at males. There haven't been any large, general studies about women's criminality at least since 80's. The article deals with problem of women's prison in Poland. The study presents theoretical aspects of women's imprisonment in Polish penal system. The main purpose of this article was to present and describe the basis issues concerning the lawful and actual situation of imprisoned women, mothers and their children in penitentiary institutions nowadays. The paper also deals with correctional process in Poland. The article presents analysis of penitentiary statistics in Poland between 1999-2013 and discusses some of research analyzing these statistics. It gives an answer for questions: how many women is serving sentence in Polish prisons, what crimes did they commit and how does the correctional process look like.

Problematyka dotycząca kobiet w izolacji penitencjarnej nie jest często podejmowana w polskim piśmiennictwie. Większość badań naukowych związanych z tematem więźniów dotyczy osadzonych mężczyzn. Trudno jest również znaleźć publikacje dotyczące przestępczości kobiet we współczesnej Polsce (ostatnie ukazały się w latach 80.). W artykule omówiono sytuację kobiet w polskich więzieniach, zarówno w aspekcie prawnym (karno-wykonawczym) jak i penitencjarnym, a także dokonano prezentacji danych statystycznych dotyczących kobiet przebywających w izolacji penitencjarnej w latach 1999-2013: rozmiar populacji

osadzonych kobiet i mężczyzn, skazane kobiety według rodzaju popełnionego przestępstwa i według długości kary zasadniczej. Poruszono również kwestię odbywania kary pozbawienia wolności przez matki więźniarki.

Key words: women in prison, Polish penal system, prisons for women, mothering from the prisons in Poland.

Słowa kluczowe: kobiety w więzieniu, polski system penitencjarny, zakłady karne dla kobiet, matki-więźniarki.

Obecnie na terenie Polski¹ funkcjonuje 156 zakładów karnych (ZK) i aresztów śledczych² (AŚ). Kobiety odbywają karę pozbawienia wolności w odrębnych zakładach karnych bądź wyodrębnionych dla kobiet oddziałach ZK lub AŚ dla mężczyzn. Tylko trzy ZK przeznaczone są wyłącznie dla kobiet:

1. Zakład Karny Nr 1 w Grudziądzu typu zamkniętego – dla odbywających karę po raz pierwszy, recydywistek penitencjarnych oraz młodocianych. W jednostce tej znajduje się również oddział aresztu śledczego oraz oddział ZK typu półotwartego dla odbywających karę po raz pierwszy, recydywistek penitencjarnych oraz młodocianych. Zakład Karny Nr 1 w Grudziądzu jest największą jednostką penitencjarną dla kobiet w kraju. Łączna pojemność jednostki to 1039 miejsc (w tym oddział dla pierwszy raz odbywających karę i młodocianych mężczyzn).

2. Zakład Karny w Lublińcu typu zamkniętego – dla odbywających karę po raz pierwszy, recydywistek penitencjarnych oraz młodocianych. W jednostce znajduje się również oddział ZK typu półotwartego dla odbywających karę po raz pierwszy, recydywistek penitencjarnych i młodocianych oraz oddział ZK typu otwartego dla odbywających karę po raz pierwszy, recydywistek penitencjarnych oraz młodocianych, a także oddział aresztu śledczego. Łączna pojemność jednostki wynosi 217 miejsc.

¹ Informacja o przeznaczeniu zakładów karnych i aresztów śledczych według stanu na 1 stycznia 2015 r.

² Spośród wszystkich jednostek penitencjarnych, którymi dysponuje polskie więziennictwo, ponad 60% zbudowano przed I wojną światową, 118 zakładów powstało przed II wojną światową, a 8 jednostek wybudowano przed końcem XVIII w. (niektóre pochodzą z XIII/XIV w., jak np. poklasztorne budynki w Koronowie). Zaznaczyć jednak należy, że infrastruktura penitencjarna jest w fazie intensywnego rozwoju i modernizacji. W ostatnich latach wybudowano dwie jednostki penitencjarne – AŚ w Radomiu (1998 r.) oraz AŚ w Piotrkowie Trybunalskim (2003 r.). W 2001 r. zaadaptowano również dla potrzeb więziennictwa obiekty w Czerwonym Borze (dawna jednostka wojskowa) oraz Grądach Woniecku. W 2006 r. oddano do użytku nowy obiekt pełniący funkcję zakładu karnego w Garbalinie.

3. Zakład Karny w Krzywańcu³ typu zamkniętego – dla odbywających karę po raz pierwszy, recydywistek penitencjarnych oraz młodocianych. Znajduje się tu również oddział AŚ oraz ZK typu półotwartego i otwartego dla odbywających karę po raz pierwszy, recydywistek penitencjarnych oraz młodocianych. Pojemność jednostki wynosi 847 miejsca zakwaterowania (w tym oddziały dla skazanych mężczyzn).

Ogólna liczba miejsc w wymienionych zakładach karnych wynosi 2103, podczas gdy ogólna liczba kobiet pozbawionych wolności wynosi 2636 (stan na 31 grudnia 2013 r.).

W 16 aresztach śledczych wyodrębniono oddziały dla kobiet:

1. Areszt Śledczy w Bydgoszczy – oddział AŚ dla kobiet, ZK typu półotwartego dla młodocianych kobiet, ZK typu półotwartego dla kobiet odbywających karę po raz pierwszy.

2. Areszt Śledczy w Lublinie – oddział AŚ dla kobiet, ZK typu zamkniętego dla odbywających karę po raz pierwszy.

3. Areszt Śledczy w Warszawie Grochowie – oddział AŚ, ZK typu zamkniętego i półotwartego dla odbywających karę po raz pierwszy, recydywistek penitencjarnych oraz młodocianych.

4. Areszt Śledczy w Warszawie Mokotowie – oddział AŚ.

5. Areszt Śledczy w Opolu – oddział AŚ, ZK typu zamkniętego, dla odbywających karę po raz pierwszy, recydywistek penitencjarnych oraz młodocianych, a także OZ w Turawie dla odbywających karę po raz pierwszy i recydywistek penitencjarnych w warunkach zakładu karnego typu półotwartego i otwartego.

6. Areszt Śledczy w Białymstoku – oddział AŚ, ZK typu zamkniętego dla odbywających karę po raz pierwszy, recydywistek penitencjarnych oraz młodocianych.

7. Areszt Śledczy w Gdańsku – oddział AŚ.

8. Areszt Śledczy AŚ w Katowicach – oddział AŚ, ZK typu półotwartego dla odbywających karę po raz pierwszy oraz recydywistek penitencjarnych, a także ZK typu otwartego dla odbywających karę po raz pierwszy, recydywistek penitencjarnych i młodocianych.

9. Areszt Śledczy w Kielcach – oddział AŚ, ZK typu zamkniętego i półotwartego dla odbywających karę po raz pierwszy, recydywistek penitencjarnych oraz młodocianych.

10. Areszt Śledczy w Koszalinie – oddział AŚ.

³ Więcej o historii jednostki w: „Forum Penitencjarne” 2006, nr 3, s. 32.

11. Areszt Śledczy w Krakowie.
  12. Areszt Śledczy w Nisku – oddział AŚ oraz ZK półotwartego i zamkniętego dla odbywających karę po raz pierwszy, recydywistek penitencjarnych i młodocianych.
  13. Areszt Śledczy w Lesznie.
  14. Areszt Śledczy w Kamieniu Pomorskim – oddział AŚ oraz ZK typu zamkniętego dla odbywających karę po raz pierwszy.
  15. Areszt Śledczy w Ostródzie – oddział AŚ oraz ZK typu półotwartego dla odbywających karę po raz pierwszy i młodocianych.
  16. Areszt Śledczy w Chojnicach (OZ w Czersku) – ZK typu półotwartego i otwartego dla odbywających karę po raz pierwszy i młodocianych.
- W 4 zakładach karnych wyodrębniono oddziały dla skazanych i tymczasowo aresztowanych kobiet:
1. Zakład Karny Nr 1 w Łodzi – oddział AŚ, ZK typu półotwartego i otwartego dla recydywistów penitencjarnych i odbywających karę po raz pierwszy.
  2. Zakład Karny Nr 2 w Łodzi – oddział AŚ.
  3. Zakład Karny Nr 1 we Wrocławiu – oddział AŚ.
  4. Zakład Karny Kraków Nowa Huta – ZK typu otwartego i półotwartego dla pierwszy raz odbywających karę pozbawienia wolności, recydywistek penitencjarnych i młodocianych.

1. Uregulowania prawne dotyczące kobiet pozbawionych wolności oraz praktyka ich stosowania

Przestępstwo i kara stanowią elementy nieodłączne. Kara stanowić ma dolegliwość i wyraz negatywnej oceny zachowań człowieka.

Do najważniejszych aktów regulujących wykonywanie kary pozbawienia wolności oraz tymczasowego aresztowania zarówno wobec kobiet i mężczyzn należą:

- ustawa z 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny wykonawczy* (Dz. U. z 1997 r. nr 90, poz. 557 z późn. zm.),
- ustawa z 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz. U. z 2010 r. nr 79, poz. 523 z późn. zm.),
- rozporządzenie ministra sprawiedliwości z 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. z 2003 r. nr 152, poz. 1493 z późn. zm.),

- rozporządzenie ministra sprawiedliwości z 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz. U. z 2003 r. nr 152, poz. 1494 z późn. zm.),
- ustawa o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z 24 maja 2013 r. (Dz. U. z 2013 r., poz. 628, z późn. zm.).

Aktem prawnym traktującym wyłącznie o skazanych i tymczasowo aresztowanych kobietach jest rozporządzenie ministra sprawiedliwości z 17 września 2003 r. w sprawie przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek (Dz. U. nr 175, poz. 1708 i 1709 z późn. zm.).

***

Cel wykonywania kary pozbawienia wolności co do mężczyzn jak i kobiet jest taki sam. Określa go art. 67 § 1 *Kodeksu karnego wykonawczego* (dalej: kkw), który stanowi, iż „wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanых postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa”.

W przepisach kkw zauważalna jest odrębność (zróżnicowanie) regulacji prawnych z uwagi na płeć osoby skazanej. W pierwszej kolejności należy wymienić przepis art. 82 § 2 kkw, który stanowi, że klasyfikacji skazanych dokonuje się mając na względzie w szczególności płeć. Pozostałymi kryteriami klasyfikacji skazanych zarówno mężczyzn jak i kobiet są: wiek, uprzednie odbywanie kary pozbawienia wolności, umyślność lub nieumyślność czynu, czas pozostałej do odbycia kary, stan zdrowia fizycznego i psychicznego, w tym stopień uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub psychotropowych, stopień demoralizacji⁴ i zagrożenia społecznego oraz rodzaj popełnionego przestępstwa.

Przepis art. 87 § 1 kkw stanowi, że kobiety odbywają karę pozbawienia wolności odrębnie od mężczyzn, a kolejny paragraf tego artykułu, że skazana kobieta odbywa karę w zakładzie karnym typu półotwartego,

⁴ Zdaniem Cz. Czapowa, demoralizacja stanowi pewną formę nieprzystosowania społecznego. W procesie tym następuje wolne kształtowanie się podatności na społeczne i podkulturowe wpływy antagonizacyjno- destruktywne, a następnie przyswojenie tych wpływów. I. Budrewicz, *Środowiskowe uwarunkowania zachowań przestępczych nieletnich dziewcząt*, Bydgoszcz 1997, s. 18; za: Cz. Czapów, *Wychowanie resocjalizujące*, Warszawa 1978, s. 140-178.

chyba że stopień demoralizacji lub względy bezpieczeństwa przemawiają za odbywaniem kary w zakładzie karnym innego typu.

Na podstawie art. 87 § 3 kkw kobiecie ciężarnej lub karmiącej zapewnia się opiekę specjalistyczną, § 4 tego artykułu umożliwia skazanej kobiecie odbywanie kary pozbawienia wolności wraz z dzieckiem.

Kkw nie przewiduje więc odrębnego rodzaju ani typu zakładu karnego dla kobiet. Kobiety odbywają karę pozbawienia wolności odrębnie od mężczyzn. Oznacza to osadzenie kobiet w wydzielonych zakładach karnych albo utworzonych oddziałach zakładów karnych dla mężczyzn. Zasada, że kobiety odbywają karę odrębnie od mężczyzn jest w praktyce spełniona, gdy zostaną rozmieszczone w celach wyłącznie dla nich przeznaczonych⁵. Należy kobiety również osadzać oddzielnie od mężczyzn w trakcie pracy, nauczania i innych zajęć⁶. Trzeba jednak wymagać, aby w praktyce zakłady karne przeznaczone dla kobiet były odrębnymi zakładami karnymi. Kryterium płci traktowane formalnie ma więc znaczenie jedynie porządkowo-organizacyjne – powoduje, że kobiety odbywają karę pozbawienia wolności w osobnych, ale równocześnie takich samych zakładach karnych⁷. W takiej sytuacji nie można uznać, że skazane kobiety odbywają karę w warunkach, o których mowa w przepisie art. 82 § 1 kkw.

Przepis art. 105a § 3 kkw dotyczy skazanych, o których mowa w art. 87a⁸ kkw, mających prawo do dodatkowego widzenia z dziećmi.

Kolejnym przepisem kkw dotyczącym skazanych kobiet jest art. 112, w świetle którego skazana, o której mowa w art. 87 § 3 i 4⁹, ma prawo do korzystania z dłuższego spaceru.

⁵ S. Lelental, op. cit., s. 379.

⁶ Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2007, s. 359.

⁷ J. Niedworok, *Matki więźniarki i ich dzieci w zakładach penitencjarnych. Zagadnienia podstawowe*, Wrocław 1988, s. 42.

⁸ Art. 87a § 1. Wykonując karę wobec skazanych sprawujących stałą pieczę nad dzieckiem do lat 15, uwzględnia się w szczególności potrzebę inicjowania, podtrzymywania i zacieśniania ich więzi uczuciowej z dziećmi, wywiązywania się z obowiązków alimentacyjnych oraz świadczenia pomocy materialnej dzieciom, a także współdziałania z placówkami opiekuńczo-wychowawczymi, w których te dzieci przebywają. § 2. Skazani sprawujący stałą pieczę nad dziećmi, które przebywają w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, powinni być w miarę możliwości osadzani w odpowiednich zakładach karnych, położonych najbliższej miejsca pobytu dzieci.

⁹ § 3. Kobiecie ciężarnej lub karmiącej zapewnia się opiekę specjalistyczną. § 4. W celu umożliwienia matce pozbawionej wolności sprawowania stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem organizuje się przy wskazanych zakładach karnych domy dla matki i dziecka, w których dziecko może przebywać na życzenie matki do ukończenia trzeciego roku życia, chyba że względy wychowawcze lub zdrowotne, potwierdzone opinią lekarza albo psychologa, przemawiają za oddzieleniem dziecka od matki albo za przedłużeniem lub skróceniem tego okresu. Decyzje w tym zakresie wymagają zgody sądu opiekuńczego. Do matek pozbawionych wolności sprawujących stałą i bezpośrednią opiekę nad dzieckiem art. 69 nie stosuje się.

Przepis art. 113a § 1 stanowi, iż skazana, o której mowa w art. 87 § 3 i 4, ma prawo do dokonywania dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych.

Ustawodawca przewidział również, że kar dyscyplinarnych wymienionych w § 1 pkt 4, 5 lub 8¹⁰ nie stosuje się wobec kobiet ciężarnych, karmiących lub sprawujących opiekę nad własnymi dziećmi w domach matki i dziecka¹¹ (art. 143 § 2).

Przepis art. 151 § 3 kkw stanowi, że odroczenie wykonania kary może być udzielone kilkakrotnie, jednakże łączny okres odroczenia nie może przekroczyć roku, chyba że chodzi o kobietę ciężarną lub w okresie 3 lat po urodzeniu dziecka i sprawowaniu nad nim opieki¹².

Jest oczywiste, że do kobiet w ciąży mają również odniesienie przepisy ogólne, które mają na celu zapewnienie właściwej opieki skazanym,

---

¹⁰ Art. 143 § 1 pkt 4 – pozbawienie możliwości otrzymania paczek żywnościowych, na okres 3 miesięcy; art. 143 § 1 pkt 5 – pozbawienie lub ograniczenie możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych lub wyrobów tytoniowych, na okres do 3 miesięcy; art. 143 § 1 pkt 8 – umieszczenie w celi izolacyjnej, na okres do 28 dni.

¹¹ Już w pracach legislacyjnych prowadzonych w latach 20. ub. wieku wprowadzono ograniczenie zakresu stosowania kar dyscyplinarnych w stosunku do kobiet i nieletnich, J. Międał, *Powstanie więziennictwa polskiego i jego organizacja w latach 1918-1928*, „Studia Prawnicze KUL” 2009, nr 2-3, s. 141.

¹² Odroczenie wykonania kary kobiecie ciężarnej i w okresie 3 lat po urodzeniu dziecka może nastąpić również po wykorzystaniu przez skazaną rocznego okresu odroczenia wykonania kary, uzasadnionego przesłankami wymienionymi w art. 151 § 1 kkw. Odroczenie wykonania kary ma charakter fakultatywny, może być udzielone kilkakrotnie, jednak jednorazowo na okres nie dłuższy niż 6 miesięcy, Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy...*, op. cit., s. 503-504.

regulujące status prawny wszystkich osób pozbawionych wolności (art. 115 kkw)¹³.

***

Kolejnym aktem prawnym zawierającym przepisy dotyczące kobiet w izolacji penitencjarnej jest rozporządzenie ministra sprawiedliwości

¹³ Art. 115 § 1. Skazanemu zapewnia się bezpłatne świadczenia zdrowotne, leki i artykuły sanitarne. § 1a. Skazanemu odbywającemu karę pozbawienia wolności nie przysługuje prawo wyboru lekarza i pielęgniarki podstawowej opieki zdrowotnej, świadczeniodawcy udzielającego ambulatoryjnych świadczeń opieki zdrowotnej, lekarza dentysty oraz szpitala, określone w ustawie z 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz. U. nr 210, poz. 2135). § 2. Protezy, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze zapewnia się skazanemu bezpłatnie, jeżeli ich brak mógłby pogorszyć stan zdrowia lub uniemożliwić odbywanie kary pozbawienia wolności, a w innych wypadkach odpłatnie. § 3. Minister Sprawiedliwości, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw zdrowia, określi, w drodze rozporządzenia, warunki i sposób zaopatrzenia osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych w protezy, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze dostarczane tym osobom bezpłatnie, mając na względzie ochronę zdrowia osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych, ich możliwości zarobkowe oraz prawidłowość wykonywania tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności, a także normalne funkcjonowanie w warunkach izolacji więziennej. § 4. Świadczenia zdrowotne udzielane są skazanemu przede wszystkim przez zakłady opieki zdrowotnej dla osób pozbawionych wolności. § 5. Pozawięzienne zakłady opieki zdrowotnej współdziałają ze służbą zdrowia w zakładach karnych w zapewnieniu skazanym świadczeń zdrowotnych, gdy konieczne jest w szczególności: 1) natychmiastowe udzielenie świadczeń zdrowotnych ze względu na zagrożenie życia lub zdrowia skazanego, 2) przeprowadzenie specjalistycznych badań, leczenia lub rehabilitacji skazanego, 3) zapewnienie świadczeń zdrowotnych skazanemu, który korzysta z przepustki lub czasowego zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego. § 6. W szczególnie uzasadnionych wypadkach dyrektor zakładu karnego, po zasięgnięciu opinii lekarza zakładu karnego, może zezwolić skazanemu, na jego koszt, na leczenie przez wybranego przez niego innego lekarza, niż zakładu określonego w § 4, oraz na korzystanie z dodatkowych leków i innych środków medycznych. § 7. Skazanemu odbywającemu karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego świadczenia zdrowotne są udzielane w obecności funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego; na wniosek funkcjonariusza lub pracownika więziennego zakładu opieki zdrowotnej dla osób pozbawionych wolności, świadczenia zdrowotne mogą być udzielane skazanemu bez obecności funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego. § 8. Skazanemu odbywającemu karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu półotwartego świadczenia zdrowotne mogą być udzielane na wniosek osoby wykonującej świadczenie w obecności funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego, jeżeli wymaga tego bezpieczeństwo tej osoby. § 9. Minister Sprawiedliwości, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw zdrowia, określi, w drodze rozporządzenia, szczegółowe zasady, zakres i tryb udzielania świadczeń zdrowotnych osobom pozbawionym wolności przez zakłady opieki zdrowotnej dla osób pozbawionych wolności, mając na uwadze konieczność zapewnienia osobom pozbawionym wolności opieki zdrowotnej także przez pozawięzienne publiczne zakłady opieki zdrowotnej, jeżeli udzielenie takiej opieki przez zakłady przeznaczone dla osób pozbawionych wolności nie jest możliwe, w szczególności z powodu braku wyposażenia zakładów karnych i aresztów śledczych w specjalistyczny sprzęt medyczny. § 10. Minister Sprawiedliwości oraz minister właściwy do spraw zdrowia określą, w drodze rozporządzenia, szczegółowe zasady, zakres i tryb współdziałania zakładów opieki zdrowotnej ze służbą zdrowia w zakładach karnych i aresztach śledczych w zapewnieniu świadczeń zdrowotnych osobom pozbawionym wolności, gdy konieczne jest w szczególności natychmiastowe udzielenie świadczenia zdrowotnego ze względu na zagrożenie życia lub zdrowia osoby pozbawionej wolności, przeprowadzenie specjalistycznego badania, leczenia lub rehabilitacji osoby pozbawionej wolności, a także zapewnienie świadczenia zdrowotnego osobie pozbawionej wolności korzystającej z przepustki lub czasowego zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego lub aresztu śledczego.

z 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności.

Przepis § 11 tego rozporządzenia stanowi, iż „skazanych rozmieszcza się w celach uwzględniając w szczególności płeć, wiek oraz uprzednie odbywanie zasadniczej kary pozbawienia wolności albo kary aresztu wojskowego”.

W omawianym akcie prawnym znajdują się także zapisy dotyczące matek-więźniarek: „wobec skazanych kobiet ciężarnych i karmiących, dyrektor może dokonywać, na wniosek lekarza lub po zasięgnięciu jego opinii, niezbędnych odstępstw od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności w zakresie wynikającym z potrzeby uwzględnienia stanu fizycznego lub psychicznego tych kobiet” (§ 27.1). W myśl § 27.2 skazaną kobietę ciężarną przenosi się na dwa miesiące przed przewidywanym terminem porodu do szpitalnego oddziału ginekologiczno-położniczego w ZK lub AŚ. W świetle uregulowań § 30.4 rozporządzenia skazana kobieta korzysta co najmniej raz dziennie z ciepłej wody i dwa razy w tygodniu z ciepłej kąpieli.

Podobne regulacje dotyczące kobiet, wobec których wykonywane jest tymczasowe aresztowanie, zawarte są w rozporządzeniu ministra sprawiedliwości z 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania.

Zgodnie z treścią § 10 tego aktu prawnego, tymczasowo aresztowanych rozmieszcza się w celach, uwzględniając w szczególności płeć, wiek oraz uprzednie odbywanie zasadniczej kary pozbawienia wolności albo kary aresztu wojskowego.

Wobec tymczasowo aresztowanych kobiet ciężarnych i karmiących, dyrektor może dokonywać, na wniosek lekarza lub po zasięgnięciu jego opinii, niezbędnych odstępstw od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonywania tymczasowego aresztowania w zakresie wynikającym z potrzeby uwzględnienia stanu fizycznego lub psychicznego tych kobiet (§ 29.1). Zgodnie z uregulowaniami zawartymi w § 29.2 tymczasowo aresztowaną kobietę ciężarną przenosi się na dwa miesiące przed przewidywanym terminem porodu do szpitalnego oddziału ginekologiczno-położniczego w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, po uprzednim powiadomieniu organu dysponującego o konieczności takiego przeniesienia. Podobnie jak w przypadku skazanych, tymczasowo aresztowana kobieta korzysta co najmniej raz dziennie z ciepłej wody i dwa razy w tygodniu z ciepłej kąpieli (§ 32.5).

2. Analiza danych statystycznych dotyczących kobiet pozbawionych wolności w latach 1999-2013

2.1. Ogólne dane liczbowe

Liczba kobiet przebywających w ZK i AŚ w omawianym okresie dwukrotnie wzrosła (z 1318 kobiet w 1999 r. do 2636 w 2013 r.). W tym samym czasie widoczny jest wzrost populacji mężczyzn w izolacji penitencjarnej – z 55 447 w 1999 r. do 76 358 w ostatnim roku pomiarów. Jest on jednak mniejszy, niż w przypadku kobiet, co obrazują dane tabeli 1.

Tabela 1. Liczba kobiet i mężczyzn w zakładach karnych i aresztach śledczych w latach 1999-2013

Rok	Liczba skazanych, ukaranych i tymczasowo aresztowanych kobiet wg stanu na 31 grudnia każdego roku	Liczba skazanych, ukaranych i tymczasowo aresztowanych mężczyzn wg stanu na 31 grudnia każdego roku	Udział osadzonych kobiet w całości populacji osadzonych przebywających w ZK i AŚ
1999	1 318	55 447	2,32 %
2000	1 729	68 815	2,45%
2001	2 067	77 567	2,59%
2002	2 168	78 299	2,69%
2003	2 159	77 122	2,72%
2004	2 309	78 059	2,87%
2005	2 359	80 596	2,84 %
2006	2 668	85 979	3,00%
2007	2 598	85 178	2,96%
2008	2 542	80 610	3,05 %
2009	2 697	81 306	3,21 %
2010	2 597	78 131	3,21%
2011	2 529	78 853	3,10%
2012	2 695	81 461	3,20%
2013	2 636	76 358	3,33%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z *Rocznych Informacji Statystycznych* Ministerstwa Sprawiedliwości i Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

W roku 1999 kobiety stanowiły jedynie 2,32% ogólnej liczby osadzonych, w 2009 już 3,21%, a w roku 2013 – 3,33% populacji więźniów. Nadal jest to niewielka wartość w porównaniu z populacją mężczyzn przebywających w izolacji penitencjarnej, ale wyraźnie zarysowany jest trend wzrostowy liczby kobiet odbywających karę pozbawienia wolności i tymczasowo aresztowanych.

2.2. Skazane i tymczasowo aresztowane kobiety według rodzajów przestępstw określonych w kodeksie karnym z 1969 r. i kodeksie karnym z 1997 r.

W omawianym okresie największy odsetek kobiet przebywających w ZK i AŚ stanowiły kobiety odbywające karę pozbawienia wolności lub tymczasowo aresztowane za przestępstwa przeciwko mieniu.

Tabela 2. Skazane i tymczasowo aresztowane kobiety według rodzajów przestępstw (określonych w kk z 1969 r. i w kk 1997 r.) – stan na 31 grudnia

Przestępstwa przeciwko	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Życiu i zdrowiu	455	488	588	618	632	626	646	676	669	647	645	649	438	653	649
w tym zabójstwa	372	381	441	497	481	489	481	499	509	489	450	451	438	459	471
Mieniu	538	781	762	968	945	1050	1111	1243	1242	1264	1377	1328	1326	1451	1410
w tym rozbój	254	335	381	366	358	364	350	334	325	332	323	296	307	314	301
Rodzinie i opiece	116	127	137	107	106	93	105	129	139	118	154	120	127	143	152
Obrotowi gospodarczemu	1	11	17	16	28	20	27	32	18	24	11	8	14	10	13
Wiarygodności dokumentów	15	44	44	45	45	49	64	56	43	42	39	47	51	36	40
Ogółem kobiet: (skazane i tymczasowo aresztowane)	1318	1729	2067	2168	2159	2309	2359	2668	2598	2542	2697	2567	2502	2601	2532

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z *Rocznych Informacji Statystycznych* Ministerstwa Sprawiedliwości i Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

W 1999 r. było to 538 kobiet, w 2010 r. – 1328 kobiet, a w roku 2013 – 1410 kobiet. Obserwowany jest więc systematyczny wzrost liczby kobiet przebywających w ZK lub AŚ w związku z dokonaniem lub podejrzeniem dokonania przestępstwa tego rodzaju.

Na drugim miejscu w żeńskiej populacji przebywających w ZK znajdują się kobiety, które dopuściły się bądź były podejrzane o popełnienie przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu. Tutaj również widoczna jest tendencja wzrostowa, choć już nie tak wyraźna jak w przypadku przestępstw przeciwko mieniu.

Znaczącą liczbę kobiet w ZK i AŚ stanowią skazane bądź tymczasowo aresztowane w związku z przestępstwami przeciwko rodzinie i opiece (art. 183-188 kk z 1969 r. oraz art. 206-211 kk z 1997 r.). W pierwszym roku pomiarów w związku z tym rodzajem przestępstw w izolacji penitencjarnej przebywało 116 kobiet (ok. 9% populacji kobiet w ZK i AŚ), podczas gdy w roku 2013 było ich już 152 (po uwzględnieniu wzrostu populacji kobiet w izolacji penitencjarnej stanowią one ok. 6% więźniarek).

Analiza danych dotyczących struktury przestępstw, w związku z którymi kobiety przebywają w izolacji penitencjarnej, pokazuje wyraźną tendencję wzrostową liczby kobiet obywateli karę pozbawienia wolności bądź tymczasowo aresztowanych za przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu i wiarygodności dokumentów, a więc przestępstw, których kobiety popełniają stosunkowo często.

Dokładna kwerenda danych statystycznych dowodzi, iż ze wszystkich kobiet przebywających w badanym okresie w izolacji penitencjarnej ok. 30% stanowiły sprawczynie przestępstw (bądź podejrzane) przeciwko życiu i zdrowiu. Z przeprowadzonej analizy wynika, że kobiety zabójczynie stanowią średnio ok. 10% wszystkich osadzonych (kobiety, mężczyźni, młodociani) przebywających w ZK i AŚ w związku z popełnieniem bądź podejrzeniem popełnienia przestępstwa zabójstwa. Wskazuje to, że mimo niskiej reprezentacji kobiet w izolacji penitencjarnej w stosunku do populacji męskiej stanowią one pokaźny, bo ok. 10% ułamek skazanych bądź tymczasowo aresztowanych w związku z popełnieniem przestępstwa zabójstwa.

Kobiety relatywnie rzadko popełniają przestępstwo zabójstwa, chociaż udział skazań kobiet za zabójstwa jest wyższy od udziału kobiet w ogólnej przestępczości¹⁴. Dzieje się tak dlatego, że kobiety mają tendencję do zin-

---

¹⁴ M. Budyn-Kulik, *Kobiety zabójczynie. Przegląd teorii*, „Prawo i Płeć” 2005, nr 5, s. 9.

ternalizowania negatywnych emocji niż do uzewnętrzniania ich w złości skierowanej na jakiś obiekt¹⁵. W piśmiennictwie można spotkać się z poglądami, że prawo nie uwzględnia specyficznych potrzeb i doświadczeń kobiet m.in. przez niedostrzeganie specyfiki zabójstw popełnianych przez kobiety-ofiary przemocy rodzinnej, a tym samym zaleceń międzynarodowych w tym zakresie, uczulających na potrzebę rozważania kwestii przyjęcia obrony koniecznej z perspektywy całej historii przemocy, a nie tylko ostatniego jej aktu¹⁶. Z badań prowadzonych przez J. K. Gierowskiego wynika, że najwięcej kobiet zabójczyń znajduje się w grupie zabójców emocjonalnych, co potwierdza tezę o istotnej roli zmiennych psychopatologicznych w etiologii przestępnych czynów agresywnych popełnianych przez kobiety¹⁷. Drugim najczęstszym przestępstwem, w związku z którego popełnieniem (bądź podejrzeniem popełnienia) kobiety przebywają w izolacji penitencjarnej jest rozbój – art. 280 § 1 i 2 kk z 1997 r. oraz art. 210 § 1 i 2 kk z 1969 r. W roku 1999 stanowiły one liczbę 254 (19% kobiet w izolacji) osadzonych w ZK lub AŚ. Kolejne lata charakteryzują się niewielkimi wahaniami: w 2004 r. w związku z tym rodzajem przestępstw w zakładach karnych przebywały 364 kobiety (15% populacji kobiet w ZK), w roku 2009 było ich 323 (12%). W ostatnim roku badań kobiet przebywających w izolacji penitencjarnej w związku z przestępstwem rozboju było 301 (12% osadzonych kobiet).

Po dokonanej analizie nasuwa się wniosek, że kobiety stanowią niewielki ułamek populacji więźniów, ale zazwyczaj ich pobyt „za kratami” związany jest z poważnymi przestępstwami, takimi jak zabójstwo czy rozbój. Za dokonanie bądź podejrzenie dokonania tych dwóch rodzajów przestępstw (dokładnie art. 148 § 1 kk i art. 280 § 1 kk z 1997 r. oraz art. 148 § 1 kk i art. 210 § 1 kk z 1969 r.) w izolacji penitencjarnej przebywa największy procent osadzonych kobiet. Są to przestępstwa związane z agresją i przemocą, a więc wydawać by się mogło, że „typowe” dla mężczyzn. Jak stwierdził prof. Z. Lew-Starowicz, kobiecych kobiet jest coraz mniej, natomiast jest coraz więcej kobiet męskich, które świetnie wpisują się w portret zabójczyni¹⁸. Dziś coraz więcej jest męskich kobiet, które w kwestii agresji niczym nie różnią się od mężczyzn¹⁹. Zdaniem K. Pospiszyła należy

¹⁵ Ibidem, s. 9.

¹⁶ E. Zielińska, *Feminizm i prawo. Równość kobiet i mężczyzn a prawo karne*, „Prawo i Płeć” 2002, nr 4, s. 24-26.

¹⁷ J. K. Gierowski, *Motywacja zabójstw*, Kraków 1989, s. 169.

¹⁸ Z. Lew-Starowicz, *Kobiecość a zbrodnia*, [w:] K. Bonda, *Polskie morderczynie*, Warszawa 2009, s. 277.

¹⁹ Ibidem, s. 277.

pamiętać, że najgroźniejsze niebezpieczeństwo, zarówno dla człowieka jako gatunku, jak i jednostki, tkwi w naruszeniu praw natury bądź nieliczeniu się z nimi²⁰.

Analiza danych Centralnego Zarządu Służby Więziennej w zestawieniu z wynikami analiz danych statystycznych z Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczących skazań kobiet na karę pozbawienia wolności dowodzi, że mimo iż najwięcej kobiet skazywanych jest za popełnienie przestępstw kolejno: przeciwko mieniu (w tym rozbój – art. 280 § 1 i 2 kk), wiarygodności dokumentów, bezpieczeństwu w komunikacji, życiu i zdrowiu oraz obroto- wi gospodarczemu, to jak dowodzi analiza danych statystycznych z CZSW, stosunkowo niewiele kobiet odbywa bezwzględną karę pozbawienia wolności za wymienione powyżej przestępstwa. Wyjątkiem są tu przestępstwa godzące w wartość najwyższą, jaką jest życie ludzkie, za które kobiety skazywane są na karę bezwzględnego pozbawienia wolności – stąd ich przewaga w strukturze przebywających w jednostkach penitencjarnych kobiet. Można więc przypuszczać, że w przypadku innych rodzajów przestępstw, których sprawczyniami są kobiety, rzadziej niż w przypadku mężczyzn, dochodzi do skazania i osadzenia w więzieniu²¹. Wobec kobiet częściej wydawane są wyroki skazujące na karę pozbawienia wolności w zawieszeniu, rzadziej zaś niż wobec mężczyzn orzekana jest kara pozbawienia wolności, co jest wynikiem odmiennej struktury popełnianych przez nie przestępstw oraz, że mężczyźni częściej niż kobiety działają w warunkach recydywy.

J. Błachut prezentuje pogląd, że płeć jest zmienną wpływającą na wymiar kary różnie przy różnych przestępstwach i ma ona wpływ na wymiar kary przy przestępstwach, które są przez kobiety popełniane rzadko, nie są przestępstwami z użyciem siły i stopień wyrządzenia szkody nie jest duży²². W piśmiennictwie można spotkać się z opiniami, że polskiemu wymiarowi sprawiedliwości nie jest obca tendencja do szczególnie surowego karania kobiet w przypadku, gdy wychodzą one poza ramy stereotypu kobiecości lub roli kobiety jako opiekunki i matki²³.

²⁰ Autor ten wyjaśniając fenomen odmienności psychiki kobiet i mężczyzn wysnuwa następujące wnioski: 1) istnienie „kobiecych” i „męskich” ról w życiu społecznym jest czymś absolutnie koniecznym, 2) biologia (natura) wyznacza pewne modele zachowania się, które na ogół są zgodne ze społecznymi stereotypami roli kobiety i mężczyzny, 3) największym atutem człowieka jako gatunku wśród reszty istot jest możliwość zmiany natury, 4) naruszenie praw natury przez człowieka stanowi dla człowieka największe niebezpieczeństwo. K. Pospiszyl, *Psychologia kobiety*, Warszawa 1982, s. 304.

²¹ D. Woźniakowka-Fajst, *Nieletnie, niebezpieczne, niegrzeczne, niegroźne?*, Warszawa 2010, s. 19; za: G. Kaiser, H. J. Kerner, F. Sack, H. Schellhoss, *Kleines Kriminologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1993, s. 143.

²² J. Błachut, *Sądowy wymiar kary wobec kobiet*, Kraków 1988, s. 130.

²³ *Ibidem*, s. 7.

2.3. Skazane kobiety według wymiaru aktualnie odbywanej kary zasadniczej

W okresie od 1999 r. do 2004 r. najwięcej kobiet w ZK i AŚ odbywało karę pozbawienia wolności w wymiarze powyżej 5 lat do 10 lat. W kolejnych latach najliczniejszą grupę skazanych kobiet stanowiły odbywające karę pozbawienia wolności w wymiarze powyżej 6 miesięcy do 1 roku.

Wraz z upływem kolejnych lat ponad trzykrotnie wzrosła liczba kobiet odbywających karę dożywotniego pozbawienia wolności (3 kobiety w 1999 r., 6 kobiet w 2008 r., 10 kobiet w 2013 r.). Ponad czterokrotnie zwiększyła się też liczba kobiet, które odbywają karę 25 lat pozbawienia wolności (10 kobiet w 1999 r., 47 kobiet w 2013 r.). W omawianym okresie znacząco wzrosła liczba kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w wymiarze powyżej 10 lat do 15 lat (63 kobiety w 1999 r., 140 kobiet w 2010 r., 138 kobiet w 2013 r.). Jest to koherentne z obrazem rodzajów przestępstw, za które na przestrzeni badanego dziesięciolecia kobiety odbywały karę pozbawienia wolności. Kobiet odbywających karę pozbawienia wolności za popełnienie przestępstwa określonego w art. 148 § 1 i 2 kk z 1969 r. oraz art. 148 § 1-4 kk z 1997 r. przybywało. Stąd zwiększenie się liczby kobiet odbywających najsurowsze kary, tzn. 25 lat pozbawienia wolności i dożywotniego pozbawienia wolności.

Należy przy tym uwzględnić ogólny przyrost populacji kobiet w ZK i AŚ w omawianym okresie. W 1999 r. w więzieniach przebywały 752 skazane, a w 2013 r. liczba ta wyniosła 2257 kobiet. Nastąpił więc trzykrotny wzrost liczby kobiet odbywających karę pozbawienia wolności.

Tabela 3. Skazane kobiety według wymiaru aktualnie odbywanej kary zasadniczej (lata 1999-2013).

Wymiar kary	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Od 1 do 3 m-cy	1	4	4	5	5	4	10	18	34	21	18	15	24	24	27
Pow. 3 do 6 m-cy	25	23	29	33	45	67	105	112	150	120	161	144	132	153	164
Pow. 6 m-cy do 1 r.	105	152	182	200	177	246	261	354	348	380	502	518	452	531	431
Pow. 1 r. do 1 r. 6 m-cy	80	97	132	160	145	166	190	251	233	279	280	246	267	285	301
Pow. 1 r. 6 m-cy do 2 lat	61	89	135	157	151	192	244	262	321	278	316	334	343	379	387

Wymiar kary	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Pow. 2 lat do 3 lat	93	120	122	141	184	201	207	242	235	238	246	216	192	196	204
Pow. 3 lat do 5 lat	111	109	148	160	190	197	201	182	180	196	190	190	180	185	193
Pow. 5 lat do 10 lat	200	192	208	224	248	255	201	254	249	243	231	225	221	207	203
Pow. 10 lat do 15 lat	63	89	94	107	108	117	126	144	141	152	134	140	132	137	138
25 lat	10	11	14	16	23	24	28	37	36	39	38	41	43	48	47
Kara dożywotniego pozb. woln.	3	3	4	4	5	6	6	6	6	6	8	8	9	9	10

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z *Rocznych Informacji Statystycznych* Ministerstwa Sprawiedliwości i Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

3. Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec matek więźniarek

Izolacja więzienna deprywuje potrzeby ludzkie poczynając od pewnych potrzeb viscerogennych, poprzez potrzeby psychogenne, aż do występujących ograniczeń w zakresie realizacji potrzeb psycho-społecznych²⁴. Wraz z rozpoczęciem odbywania kary pozbawienia wolności skazani stają „twarzą w twarz” z dolegliwościami z tego wynikającymi. Dla skazanych mężczyzn będzie to utrata wolności, autonomii, bezpieczeństwa osobistego, pozbawienie heteroseksualnego życia intymnego oraz dostępu do różnego rodzaju dóbr²⁵. Kobiety w izolacji penitencjarnej najbardziej odczuwają brak rodziny, zwłaszcza kontaktów z dziećmi, cierpią w powodu niemożności wypełniania roli matki oraz faktycznego ograniczenia praw rodzicielskich²⁶.

Pobyty w izolacji więziennej i odbywanie przez skazanych kary pozbawienia wolności nie pozostaje bez wpływu na ich rodziny. Skazanie członka rodziny na karę pozbawienia wolności może być krytycznym

²⁴ A. Baładynowicz, *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Warszawa 2006, s. 70.

²⁵ S. Enos, *Mothering from the inside. Parenting in a women's prison*, New York 2001, s. 12.

²⁶ *Ibidem*, s.12, 13.

wydarzeniem życiowym wywołującym reakcję emocjonalną i wymuszającym zmiany w funkcjonowaniu rodziny²⁷.

Polski ustawodawca wziął pod uwagę macierzyństwo²⁸ skazanych kobiet i zapewnił im możliwość sprawowania opieki nad dzieckiem w warunkach izolacji więziennej. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. w art. 18 zamieszcza ochronę macierzyństwa wśród zasad ustrojowych²⁹. Ochrona macierzyństwa i opieka nad nim należy zatem do celów i zadań państwa³⁰.

Kwestie formalno-prawne i praktyczne związane z wykonywaniem kary pozbawienia wolności wobec skazanych matek, które przebywają w jednostkach penitencjarnych ze swoimi dziećmi reguluje kkw oraz przepisy rozporządzenia ministra sprawiedliwości z 17 września 2003 r. w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych zakładów (Dz. U. z 2003 r. nr 175, poz. 1709).

W Polsce istnieją dwa zakłady karne, które posiadają infrastrukturę dostosowaną do odbywania kary pozbawienia wolności przez matki z dziećmi. Są to Zakład Karny Nr 1 w Grudziądzu (w którym istnieje ponadto jedyny w oddział ginekologiczno-położniczy) oraz Zakład Karny w Krzywańcu. W tych placówkach znajdują się Domy Matki i Dziecka (w Grudziądzu od 1949 r., w Krzywańcu od 1978 r.). W świetle obecnie obowiązujących przepisów, przyjęcie wraz z matką dziecka do właściwego zakładu karnego następuje na podstawie pisemnego wniosku złożonego przez matkę do dyrektora zakładu karnego, przy którym dom dla

²⁷ V. Będkowska-Heine, *Zmiany w rodzinach osób po raz pierwszy odbywających karę pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2001, nr 32-33, s. 89.

²⁸ Termin „macierzyństwo” wywodzi się od słowa „macierz”, rozumianego jako matka. Sz. Pikus, *Macierzyństwo w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2010, nr 13, s. 6; za: K. Długosz-Kurczabowa, *Macierzyństwo. Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego*, Warszawa 2008, s. 394.

²⁹ Art. 18 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stanowi, że małżeństwo, jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej.

³⁰ Ochrona oznacza, że państwo działając przez swe organy, tak w zakresie stanowienia jak i stosowania prawa, nie powinno dopuszczać do zagrożenia macierzyństwa. Opieka oznacza, że państwo stwarza odpowiednie warunki dla prawidłowego funkcjonowania matek i dzieci urodzonych, jak i kobiet w ciąży. Sz. Pikus, op. cit., s. 6; za: W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, Warszawa 2009, s. 283.

matki i dziecka został zorganizowany³¹. Matka wraz z dzieckiem zostają przyjęci do domu z chwilą uzyskania zgody sądu opiekuńczego³².

Kara pozbawienia wolności nie może być pozbawiona swej istoty, musi więc być stosowany wobec kobiet system ograniczeń i represji. Z drugiej jednak strony badania empiryczne pokazują, że dolegliwości związane z izolacją kobiet są przez nie znacznie bardziej odczuwalne i dotkliwe niż przez mężczyzn, co może mieć negatywny wpływ na rozwój płodu. Dzięki obowiązującym w polskim prawie przepisom, skazane kobiety mogą samorealizować się w roli matki i wypełniać tym samym tę rolę społeczną. Pamiętać należy, że to właśnie matka ma do zrealizowania szczególne posłannictwo w kwestii kształtowania osobowości dziecka, które jest od niej całkowicie zależne. Macierzyństwo to konieczny związek matki i dziecka, zachodzący na płaszczyźnie biologicznej, emocjonalnej, społecznej i prawnej. Jego funkcją jest prawidłowy rozwój dziecka w początkowym okresie życia. Matki troszcząc się o wszechstronny rozwój własnego dziecka, wprowadzanie go w świat ludzkiej cywilizacji, podnoszą własne walory osobowe w sferze emocjonalnej, poznawczo-intelektualnej, wolicjonalnej, normatywnej czy behawioralnej³³.

Przeciwnicy tej koncepcji wskazują z kolei na problem instrumentalnego wykorzystania macierzyństwa w celu polepszenia własnych warunków w czasie odbywania kary³⁴. Zdaniem niektórych badaczy sztuczne warunki zakładu karnego nie stwarzają możliwości sprawdzenia autentyczności uczuć macierzyńskich skazanych matek³⁵. Mniej niż co czwarty ojciec dzieci matek uwięzionych uczestniczy w ich wychowaniu³⁶. W piśmiennictwie znaleźć można opinie, że macierzyństwo jest wartością autoteliczną, nie wymagającą dalszych uzasadnień, lecz w pewnych okoliczno-

---

³¹ Skazana matka do wniosku musi dołączyć skrócony odpis aktu urodzenia dziecka. O złożeniu pisemnego wniosku przez matkę dyrektor zakładu karnego zawiadamia właściwy sąd opiekuńczy. W przypadku tymczasowo aresztowanej kobiety, musi ona również przedstawić zgodę organu dysponującego. O umieszczeniu matki i dziecka w zakładzie karym decyduje sąd opiekuńczy, który o złożeniu wniosku przez matkę jest powiadamiany przez dyrektora właściwego zakładu karnego.

³² W szczególnie uzasadnionych przypadkach matka wraz z dzieckiem mogą zostać przyjęci do domu matki i dziecka z chwilą złożenia pisemnego wniosku i pozostać w nim do czasu uzyskania zgody sądu opiekuńczego. Wyjątek stanowią tu kobiety względem których stosowany jest areszt tymczasowy – wymagana jest zgoda organu dysponującego.

³³ A. Szczówka, K. Krzyżanowska, *Humanizacja odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety z dziećmi. Aspekty penitencjarno – architektoniczne*, [w:] red. W. Ambroziak, H. Machel, P. Stepniak, *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych. IV Polski Kongres Penitencjarny*, Poznań – Gdańsk – Warszawa 2008, s. 246.

³⁴ Ibidem, s. 463.

³⁵ J. Niedworok, op. cit., s. 120.

³⁶ J. Szałański, *Macierzyństwo realizowane w więzieniu – w świetle wyników wybranych badań empirycznych*, [w:] red. B. Pastwa-Wojciechowska, *Człowiek w obliczu prawa*, Kraków 2008, s. 85.

ściach stać się może wartością instrumentalną³⁷. Można również odnieść wrażenie, że kobietom, które weszły w konflikt z prawem i akurat były w ciąży bądź miały małe dziecko, państwo zapewnia lepsze warunki życia, niż niejednej żyjącej zgodnie z literą prawa matce, która sama musi zatroszczyć się o utrzymanie siebie i swojego dziecka.

Wnioski końcowe i postulaty

1. Problematyka kobiet w zakładach karnych jest marginalizowana zarówno w piśmiennictwie, jak i praktyce penitencjarnej. Tymczasem liczba skazanych kobiet przebywających w zakładach karnych i aresztach śledczych systematycznie rośnie. W 1999 r. kobiety stanowiły jedynie 2,32% ogólnej liczby osadzonych, a w 2013 r. już 3,33%. Nadal jest to niewielka wartość w porównaniu z populacją mężczyzn przebywających w izolacji penitencjarnej, ale wyraźnie zarysowany jest trend wzrostowy liczby kobiet odbywających karę pozbawienia wolności.

2. Największy procent kobiet odbywa karę pozbawienia wolności za przestępstwa przeciwko mieniu oraz przeciwko życiu i zdrowiu. Nadmienić należy, że spośród wszystkich kobiet przebywających w izolacji penitencjarnej w badanym okresie, średnio ok. 20% stanowiły sprawczynie (bądź podejrzane) zabójstw. Co więcej, kobiety zabójczynie stanowią ok. 10% wszystkich sprawców tego rodzaju przestępstw przebywających w izolacji penitencjarnej, co przy tak nielicznej, w porównaniu do męskiej, populacji kobiet w zakładach karnych i aresztach śledczych, jest wynikiem zaskakującym. Kobiety stanowią więc niewielki odsetek populacji więźniów, ale ich pobyt w izolacji penitencjarnej wiąże się z popełnieniem przez nie poważnych przestępstw, takich jak zabójstwo czy rozbój. Może to być potwierdzeniem teorii o surowszym karaniu przez sądy kobiet, w przypadku popełnienia przez nie „typowo męskich”, związanych z agresją przestępstw.

3. Niepokojącym zjawiskiem jest duży wzrost liczby kobiet odbywających karę pozbawienia wolności w wymiarze 25 lat. Ich liczba zwiększyła się ponad czterokrotnie – od 10 kobiet w 1999 r. do 47 w 2013 r. Podobne zjawisko obserwowane jest w przypadku kobiet odbywających karę dożywotniego pozbawienia wolności. W pierwszym roku pomiarów

³⁷ A. Matysiak-Błaszczyk, E. Włodarczyk, *Macierzyństwo za kratami*, „Pedagogika Społeczna” 2004, nr 2-4, s. 52.

w zakładach karnych i aresztach śledczych przebywały tylko 3 takie skazane, a w 2013 r. już 10. Należy jednak uwzględnić fakt, że w badanym okresie zanotowano niemal trzykrotny wzrost liczby kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Po uwzględnieniu tego współczynnika nadal frapująca jest wzrastająca liczba kobiet skazanych na karę 25 lat pozbawienia wolności. Można więc pokusić się o stwierdzenie, że coraz więcej kobiet popełnia przestępstwa zagrożone tym wymiarem kary – zabójstwa, wzięcia zakładnika, czy też fałszowania pieniędzy³⁸.

4. Kryterium podziału zakładów karnych na rodzaje nie uwzględnia wszystkich kategorii skazanych. Przepisy penitencjarne dotyczące typów i rodzajów zakładów karnych teoretycznie mają zastosowanie uniwersalne, zarówno do mężczyzn jak i kobiet. Zakłady karne i areszty śledcze przeznaczone wyłącznie dla kobiet stanowią wyjątki. Niestety, niewielka liczba zakładów karnych przeznaczonych dla kobiet sprawia, że przeważnie odbywają one karę pozbawienia wolności daleko od miejsca zamieszkania swojej rodziny, a przede wszystkim dzieci. Z uwagi na fakt, iż skazane kobiety przebywają tylko w kilku zakładach karnych i aresztach śledczych w Polsce, nie może być mowy o indywidualizacji wykonywania kary. Taka sytuacja nie sprzyja utrzymywaniu kontaktów z dziećmi, a co za tym idzie, często prowadzi do rozpadu rodziny³⁹.

Zgodnie z przepisem § 2 art. 67 kkw dla osiągnięcia celu wykonywania kary pozbawienia wolności prowadzi się zindywidualizowane oddziaływanie na skazanych w ramach określonych w ustawie systemów wykonywania kary, w różnych rodzajach i typach zakładów karnych. Aby cel ten został osiągnięty, nie jest właściwym rozwiązaniem, a niestety powszechnie w polskim więziennictwie stosowanym, odbywanie kary w jednym zakładzie karnym bądź areszcie śledczym przez kobiety i mężczyzn (to samo można odnieść do skazanych dorosłych i młodocianych). Zindywidualizowane oddziaływanie na skazane nie mogą mieć w pełni takiego właśnie charakteru w sytuacji odbywania kary przez kobiety w wyodrębnionych oddziałach zakładów karnych dla mężczyzn.

Wskazane jest, aby powiększyć infrastrukturę ZK i AŚ dla kobiet. Jest to również uzasadnione w odniesieniu do wciąż rosnącej populacji osadzonych kobiet. W regionach Polski, gdzie przestępczość kobiet jest

---

³⁸ Przestępstwa zagrożone karą 25 lat pozbawienia wolności

³⁹ Jak podają S. Philips i N. Harm 89% mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności pozostawia dzieci pod opieką ich matek, natomiast tylko 22% dzieci pozostaje z ojcami w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności przez matki. J. Miller-Warke, *Prisoners as women: questioning the role and place of imprisonment*, Adelaide, Australia 2000, s. 8.

szczególnie zauważalna, należy z czasowo wyodrębnionych w istniejących zakładach karnych dla mężczyzn oddziałów dla kobiet utworzyć samodzielne zakłady odpowiednich rodzajów i typów. Przeznaczenie zakładów karnych nie powinno opierać się wyłącznie na dwóch spośród kryteriów klasyfikacji skazanych wymienionych w art. 82 § 2 (czyli wieku i uprzednim odbywaniu kary pozbawienia wolności). W świetle przeprowadzonych przez autorkę niniejszego artykułu badań, wydaje się zasadnym uwzględnienie płci skazanych jako zmiennej definiującej przeznaczenie zakładów karnych. Kryterium podziału zakładów karnych na rodzaje jest ich przeznaczenie dla określonych kategorii skazanych⁴⁰ (ZK dla młodocianych, ZK dla odbywających karę po raz pierwszy, ZK dla recydywistów penitencjarnych), zatem art. 69 kkw powinien uwzględniać jeszcze jeden rodzaj zakładu karnego – dla kobiet.

Istniejącą politykę penitencjarną należy zmienić wdrażając w życie nowe postulaty, będące wynikiem prowadzonych przez środowiska naukowe badań. Należy pamiętać, że skazane kobiety po odbyciu kary pozbawienia wolności powracają do społeczeństwa, żyją wśród nas. Skuteczne rozwiązania systemowe będą korzystne nie tylko dla samych skazanych. Efekty adekwatnych działań resocjalizacyjnych odczuje przede wszystkim społeczeństwo.

---

⁴⁰ Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2007, s. 318

Bibliografia

- Bałandynowicz A., *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Wyd. Prawo i Praktyka Gospodarcza, Warszawa 2006.
- Będkowska-Heine V., *Zmiany w rodzinach osób po raz pierwszy odbywających karę pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2001, nr 32-33.
- Błachut J., *Sądowy wymiar kary wobec kobiet*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1988.
- Budrewicz I., *Środowiskowe uwarunkowania zachowań przestępczych nieletnich dziewcząt*, Wyd. Uczelniane WSP, Bydgoszcz 1997.
- Budyn-Kulik M., *Kobiety zabójczynie, Przegląd teorii*, „Prawo i Płeć” 2005, nr 5.
- Enos S., *Mothering from the inside. Parenting in a women's prison*, New York 2001.
- Gierowski J. K., *Motywacja zabójstw*, Wyd. Akademia Medyczna im. Mikołaja Kopernika, Kraków 1989.
- Hołda Z., Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Arche, Gdańsk 2007.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- Lew-Starowicz Z., *Kobiecość a zbrodnia*, [w:] K. Bonda, *Polskie morderczynie*, Muza, Warszawa 2009.
- Matysiak-Błaszczyk A., Włodarczyk E., *Macierzyństwo za kratami*, „Pedagogika Społeczna” 2004, nr 2-4.
- Miller-Warke J., *Prisoners as women: questioning the role and place of imprisonment*, Adelaide, Australia 2000.
- Niedworok J., *Matki więźniarki i ich dzieci w zakładach penitencjarnych. Zagadnienia podstawowe*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1988.
- Pikus Sz., *Macierzyństwo w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2010, nr 13; [za:] K. Długosz-Kurczabowa, *Macierzyństwo*, Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego, PWN, Warszawa 2008.
- Pospiszyl K., *Psychologia kobiety*, Petra, Warszawa 1982.
- Szałański J., *Macierzyństwo realizowane w więzieniu – w świetle wyników wybranych badań empirycznych*, [w:] red. B. Pastwa-Wojciechowska, *Człowiek w obliczu prawa*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008.
- Szecówka A., Krzyżanowska K., *Humanizacja odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety z dziećmi. Aspekty penitencjarno-architektoniczne*, [w:] red. W. Ambroziak, H. Machel, P. Stępnia, *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych. IV Polski Kongres Penitencjarny*, Poznań – Gdańsk – Warszawa 2008.
- Woźniakowka-Fajst D., *Nieletnie, niebezpieczne, niegrzeczne, niegroźne?*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010; za: G. Kaiser, H. J. Kerner, F. Sack, H. Schellhoss, *Kleines Kriminologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1993.
- Zielińska E., *Feminizm i prawo. Równość kobiet i mężczyzn a prawo karne*, „Prawo i Płeć” 2002, nr 4.